

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЮРИСТА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ УСТАНОВКИ

Здійснено теоретичний аналіз особливостей діяльності юриста, виявлено її специфічні особливості, що обумовлюють ефективність виконання професійної діяльності. Описано вимоги до володіння професійно важливими якостями особистості працівника міліції, що забезпечують ефективне виконання професійної діяльності. Проаналізовано значення установок особистості юриста у вирішенні ситуаційних професійних завдань, їх здатності вирішувати творчі нестандартні завдання. Висвітлено підхід до комплексного дослідження творчого компоненту мислення юриста для виявлення креативного, нестандартного способу розв'язання професійних завдань.

Ключові слова: професійна діяльність юриста, особистість юриста, установка, завдання, процес розв'язання завдань, креативне мислення.

Постановка проблеми. Прогрес у нашій країні зумовлює високі вимоги до кваліфікації фахівця, його професійної підготовки. Саме тому висока якість підготовки юриста вимагає комплексного підходу, тобто поєднання таких аспектів, як спеціальна службова підготовка; правова освіта; формування певних професійно важливих психологічних властивостей особистості. У зв'язку з цим конкретизуються завдання активізації людського фактора, що пов'язано з пошуком резервів підвищення ефективності діяльності людини, які значною мірою містяться у розкритті її внутрішнього потенціалу, готовності діяти. Суспільство потребує швидкого формування професійних навичок мисленнєвого вирішення стандартних службових завдань, а отже, і здатності творчо урегулювати нестандартні ситуації по-новому. Такі ситуації неможливо вирішити без сформованого стану готовності до творчої діяльності, тобто установки, що є новим психологічним методом вивчення особистості. Тільки єдність у вирішенні виховних завдань забезпечує підготовку юристів високої професійної компетентності.

Стан дослідження. Аналіз наукових джерел виявив підвищений інтерес до психологічних аспектів професійної праці суб'єктів юридичної діяльності (О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська, В. Л. Васильєв та інші). Чимало науковців особливу роль приділяють праці правоохоронця (С. М. Ємельянов, В. Л. Васильєв, В. В. Романов).

Проблему установки вивчали Г. Спенсер, К. Г. Ланге, А. Р. Лурія, О. М. Леонтьєв, Л. С. Виготський, О. Г. Асмолов, Ф. В. Бассін, Д. М. Узнадзе, В. Г. Норакидзе, О. С. Прангішвілі, Ш. М. Чхартішвілі і ще багато інших, їхні праці є вагомим внеском у розробку основних теоретичних і практичних положень щодо сутності установки. Очевидно, що питання установки привертало чимало уваги та потребує ретельного вивчення.

Однак сьогодні в психології ще не сформовано теорію цієї важливої проблеми та підходу до її вивчення. Тому вважаємо, що одним із перспективних і продуктивних шляхів вирішення цього питання є комплексний підхід до вивчення та розвитку творчої діяльності юриста.

Мета статті – проаналізувати особливості професійної діяльності юриста та розглянути процес вирішення професійних завдань у контексті теорії установки.

Виклад основних положень. Професійна діяльність (технічна, гуманітарна, військова, юридична та інші) триває в динамічних умовах і потребує, з одного боку, швидкого формування професійних навичок мисленнєвого урегулювання стандартних службових завдань, а з іншого, – уміння творчо вирішувати нестандартні ситуації, які неможливо залагодити без сформованого стану готовності до творчої діяльності – установки.

Щоб визначити роль установки у формуванні творчого підходу до вирішення професійних завдань, здійснити психологічний аналіз особистості юриста та закономірностей його професійної діяльності.

Охарактеризувати професійно особистість юриста можна тільки через специфіку професійної юридичної діяльності, яку можна розглядати як особливий вид соціальної діяльності, а також як певну професію. Зміст і специфіка професії юриста, яка відрізняє її від інших професій, зокрема типу «людина–людина», полягає у такому: визначення вимог, які встановлює ця діяльність до психіки юриста, його психологічних якостей, які повинні становити зміст психограми особистості юриста. Без визначення професійно важливих якостей юриста, його професійної придатності неможливо вирішувати питання формування професійної готовності до урегулювання юридичних ситуацій. Адже тільки знання і зіставлення особистістю своїх психологічних особливостей з вимогами професійної діяльності може стимулювати у майбутніх фахівців активність, спрямовану на самовдосконалення, самовиховання необхідних якостей [14].

Ще одним важливим аспектом виокремлення змісту та специфіки юридичної діяльності та її відображення в еталонному образі

професіонала є те, що професіонали, які сприймають свою професію як спосіб життя, набувають особливого бачення навколишнього світу, особливого ставлення до низки об'єктів, а подекуди й особливі властивості перцепції, що оптимізують взаємодію з цими об'єктами [5].

Складна, багатовимірна діяльність юриста, де особистість – це дієздатна людина, суб'єкт правових відносин, основними системними соціальними ознаками якої є вдале прийняття рішень і відповідальність за свої вчинки, детермінує наявність якостей особистості, які включені в цей процес [14].

Специфіка професійної юридичної діяльності висуває до особистості працівника низку вимог, найперше – володіння професійно значущими якостями особистості [6; 14]:

- професійно-психологічну орієнтованість особистості;
- психологічну стійкість;
- розвинуті вольові якості;
- розумну схильність до ризику;
- комунікативні якості: встановлювати контакти з різними категоріями людей, рольові вміння, здатність до перевтілення;
- розвинуті пізнавальні якості: спостережливість та увага, пам'ять, творча увага;
- швидкість реакції, вміння орієнтуватися в складних ситуаціях.

Особливу увагу слід звернути на професійні умови діяльності юриста, що характеризуються такими специфічними психологічними особливостями (С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов [2], О. М. Столяренко [14]):

- правовою регламентацією, яка підпорядковує суб'єктів діяльності до порядку, строго встановленого нормами закону, та зумовлює підвищену відповідальність;
- наявність у роботі широкого тактичного простору;
- наявність владних повноважень;
- особливою напруженістю, дефіцитом часу, перенавантаженістю, ненормованістю;
- великою кількістю стресових факторів;
- вольовим напруженням;
- складною інтелектуальною роботою, зашифруванням справжніх цілей, маскуванням дійсних соціальних ролей, необхідністю перевтілення;
- широкою комунікативністю;
- високою кількістю мисленневих завдань різного типу та важкості.

Тобто в професійній діяльності працівників ОВС та юристів можна виділити пізнавальну, конструктивну, організаторську та

комунікативну діяльність. Наявність творчого компоненту, особливо в пізнавальній діяльності, має забезпечити ефективне вирішення складних завдань, і вирішальна роль у цьому процесі відводиться творчому мисленню [1; 2].

Тому важливо зазначити, що для успішного виконання професійних завдань такі якості, як професійно розвинуте мислення та його творчі прояви, є необхідною передумовою професійної діяльності. Дослідження цього структурного компоненту особистості юриста дають змогу констатувати, що: стрижнем професійних здібностей юриста є здатність до творчого мислення, яке розуміється як процес вирішення професійних завдань [2; 5; 7].

Творче мислення, що проявляється в ситуаціях, вирішити які за допомогою алгоритмів, логічним шляхом неможливо, потребує створення нової схеми дій, знаходження нових способів вирішення задачі. Тому, на наш погляд, вивчення творчих проявів мислення юриста повинно здійснюватися в контексті розуміння творчої особистості як інтегративної системи з гармонійним поєднанням всіх її структурних компонентів, які проявляються у високо розвинутих здібностях та обдарованості: біофізіологічні, анатомофізіологічні задатки; сенсорно-перцептивні блоки, що характеризуються підвищеною чутливістю; інтелектуальні та мисленнєві можливості, що дозволяють оцінювати нові ситуації та вирішувати нові проблеми; емоційно-вольові структури, що визначають довготривалі домінантні орієнтації та їх штучне утримання; високий рівень продукування нових образів; фантазія, уява та чимало інших [7; 8].

Аналогізуючи особистість юриста як системну соціальну характеристику індивіда, що формує предметну діяльність та спілкування і зумовлює причетність до суспільних відносин, припускаємо, що вона зорієнтована на успішне виконання обов'язків, що покладене на неї вибором професії.

Тому можна припустити, що формування готовності до творчого вирішення професійних завдань є актуальним завданням підготовки спеціалістів у всіх сферах людської діяльності. Їхній творчий потенціал визначається та організується певними стратегіями і тактиками, які і можна назвати готовностями (установками) до творчого вирішення професійних завдань.

Варто згадати, що поняття установки вперше з'явилося 1862 р. у теорії Г. Спенсера, який зазначав, що сам процес виникнення правильної думки за пошуку істини під час розгляду певної проблеми залежить від конкретної духовної установки людини під час сприйняття позиції опонента [17]. Іншими словами, Г. Спенсер під установкою

розумів конкретний психічний стан, що визначає готовність відповідного сприйняття.

У психології перша теорія установки була розроблена 1880 р., коли К. Г. Ланге ввів поняття моторної установки. Вчений розумів сприйняття як процес, детермінований м'язовою установкою, специфічний характер якої найбільш чітко виявляється в реакції. Тому, ґрунтуючись на результатах емпіричних досліджень, К. Г. Ланге продемонстрував, що індивід проявляє менший час реакції, коли його увага в основному концентрується не на стимулі, а на реакції [17].

Таким видатним ученим, як О. Г. Асмолов, І. Т. Бжалава, Ш. А. Надірашвілі, В. Г. Норахідзе, О. С. Прангішвілі, Д. М. Узнадзе [1; 4; 9; 11; 13; 15], у їхніх інтегративних теоріях вдалося об'єднати всі чинники, які визначають поведінку на основі такої провідної її детермінанти, як установка.

Стан психологічної готовності можна адекватно осмислити в поняттях теорії установки Д. М. Узнадзе [16]. На думку Д. М. Узнадзе, під установкою розуміють готовність здійснювати саме ті акти, які є адекватними конкретній ситуації, але така готовність не завжди є усвідомленою і завжди передує всім психічним та поведінковим актам суб'єкта.

Своєю чергою, установка, будучи детермінантою поведінки, на думку Д. М. Узнадзе, визначається передусім такими чинниками, як середовище, в якому функціонує особа, та потребами. Отож, теорія Д. М. Узнадзе відмовлялася від постулату «безпосередності», згідно з яким об'єктивна дійсність безпосередньо впливає на свідомість особистості [15].

Класифікуючи установки, автор виділяє первинну і фіксовану вторинну установку. 1941 року в дослідженні «Основні положення теорії установки» він сформулював визначення первинної установки як цілісне відображення, на ґрунті якого може виникнути або споглядальне, або дієве віддзеркалення. Воно полягає в своєрідному налагодженні, налаштуванні суб'єкта, його готовності до того, аби в ньому виявилися саме ті психічні або моторні акти, які забезпечать адекватне ситуації споглядальне або дієве віддзеркалення. Воно є, так би мовити, «настановним віддзеркаленням». Зміст психіки суб'єкта і взагалі всієї його поведінки слід визнати реалізацією його установки і, отже, вторинним явищем [16].

Д. М. Узнадзе розумів первинну установку як опосередковану ланку між дією об'єкта на суб'єкт і зміною поточного стану суб'єкта та відносив її до сфери підпсихічного. Необхідною умовою виникнення установки є матеріалізація потреби, тобто наявність суб'єктивного

(потреба) і об'єктивного (ситуація) чинників. За допомогою злиття цих двох основних чинників виникає специфічна структура – установка, яка визначає подальшу поведінку індивіда. Після задоволення потреби установка деактуалізується. Проте вона не зникає безслідно, а переходить у латентний, фіксований стан (те ж відбувається в тому випадку, якщо установка не досягла мети). За сприятливих умов фіксована установка може знову актуалізуватися. Так розглядав фіксовану установку Д. М. Узнадзе. Відзначаючи зв'язок установки і готовності, вчений акцентував, що у кожного вироблені свої фіксовані установки, котрі з більшою або меншою очевидністю виявляються і стають основою готовності до діяльності у відповідних умовах і у визначеному векторі.

Г. О. Ніжарадзе робить уточнення, згідно з яким актуалізується (за відповідних обставин) не фіксована установка, а нова актуальна установка включає фіксовану установку в свою структуру. Як зазначає автор, кожна актуальна установка перш ніж деактуалізуватися, ніби «фотографує» себе, робить «портрет» особистості в конкретний проміжок часу і у такому вигляді переходить у латентний стан нової актуальної установки (актуальна установка завжди унікальна), яка значною мірою вибудовує з цього матеріалу свою структуру [10].

О. С. Прангішвілі зазначає, що установка у вигляді спрямованості індивіда, яка не досягнула рівня усвідомлення, є відображенням об'єктивної поведінкової ситуації та визначає безпосереднє спрямування процесів свідомості та поведінкової активності [13].

На думку Ф. В. Бассіна, функцією установки є не лише створення потенційної схильності до майбутньої поведінкової активності, але й актуальне управління активністю, що вже реалізується. Така специфіка установки актуалізується у зв'язках між певною психічною активністю та особливістю конкретної об'єктивації (відповідної цій установці). Отже, установка спрямовує психічні процеси на основі постійної корекції відповідно до інформації, що надходить у зворотному порядку в результаті свідомої активності розгорнутої щодо об'єктивації [3].

Як бачимо, установка є провідною детермінантою людської активності, а отже, і творчого потенціалу загалом. Тому в ній мають бути відображені й специфіка мотиваційної сфери, і провідні чинники предметної та соціальної дійсності, які визначають процес формування та становлення індивідуально-особистісних особливостей. Інакше кажучи, за звуженого або однобічного погляду на установку втрачається її зміст, який полягає у готовності особистості до певної форми активності, а тому потребує комплексного врахування всіх сфер психічного,

які в сукупності й визначають специфічні прояви установок на різних її рівнях.

Висновки. Отже, формування готовності до творчого вирішення професійних завдань є актуальним для підготовки спеціалістів у всіх сферах людської діяльності. Вважаємо, якщо у людини сформувати установку на творче розв'язання різноманітних професійних завдань, то у неї водночас створюється та реалізується установка на ефективне використання свого творчого потенціалу.

Щоб визначити роль установки у формуванні творчого підходу до вирішення професійних завдань, слід психологічно дослідити особливості психологічного впливу установок особистості на вирішення ситуаційних професійних задач за допомогою комплексу психодіагностичних методів, що стане перспективою для проведення дослідження цього питання.

Продуктивним, на наш погляд, у розумінні творчого компоненту мислення та подальшій побудові структури дослідження є використання психодіагностичних методик для вивчення операційної, когнітивної сфери особистості (сукупність професійно спрямованих завдань, які експериментально моделюють ситуацію, що відтворює специфіку професійної діяльності і потребують креативного, нестандартного урегулювання); для діагностики формально-динамічної, модуляційної складової (характеристик міжкульової асиметрії та установки): визначення рукості М. Аннет, метод фіксації установки за Д. М. Узнадзе та його модифікований варіант, оскільки саме в цьому – засади формування творчого потенціалу особистості.

---

1. Асмолов А. Г. Деятельность и установка / А. Г. Асмолов. – М.: МГУ, 1979. – 151 с.

2. Асямов С. В. Профессионально-психологический тренинг сотрудников уголовного розыска / С. В. Асямов, Ю. С. Пулатов. – Ташкент, 2002. – 250 с.

3. Бассин Ф. В. О некоторых современных тенденциях развития теории «бессознательного»: установка и значимость / Ф. В. Бассин // Бессознательное: природа, функции и методы исследования. Т. 4. – Тбилиси: Мецниереба, 1985. – С. 429–456.

4. Бжалава И. Т. Проблема сознания бессознательного психического в психологии установки / И. Т. Бжалава. – Тбилиси: Мецниереба, 1976. – С. 23–37.

5. Васильев В. Л. Юридическая психология / В. Л. Васильев. – СПб.: Питер, 2000. – 480 с.

6. Карпенко В. В. Метод фіксації диспозицій працівників міліції в структурі їх професійної діяльності / В. В. Карпенко, В. А. Сухобрус // Післясемінарні матеріали. – Польща: Щитно, 2008. – С. 10–16.

7. Коваленко А. Б. Психологія розуміння творчих задач / А. Б. Коваленко. – К.: Либідь, 1994. – 116 с.
8. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності: школа В. О. Моляко / В. О. Моляко. – К.: Освіта України, 2008. – 702 с.
9. Надирашвили Ш. А. Понятие установки в общей и социальной психологии / Ш. А. Надирашвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1974. – 170 с.
10. Нижарадзе Г. А. Влияние мотивационных факторов на ригидное поведение: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологии» / Г. А. Нижарадзе. – Тбилиси: Инпсихологии АН Грузии им. Д. Н. Уznaдзе, 1985. – 23 с.
11. Норакидзе В. Г. Типы характера и фиксированная установка / В. Г. Норакидзе. – Тбилиси: Мецниереба, 1966. – 190 с.
12. Петровский А. В. Психология: учеб. для вузов / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – М.: Академия, 2000. – 512 с.
13. Прангишвили А. С. Исследования по психологии установки / А. С. Прангишвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1967. – 225 с.
14. Прикладная юридическая психология; под ред. А. М. Столяренко. – СПб.: Питер, 2006. – 560 с.
15. Уznaдзе Д. Н. Теория установки / Д. Н. Уznaдзе; под ред. Ш. А. Надирашвили и В. К. Цава. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 448 с.
16. Уznaдзе Д. Н. Психология установки / Д. Н. Уznaдзе. – СПб.: Питер, 2001. – 416 с.
17. Ярошевский М. История психологии: учебное пособие / Михаил Ярошевский. – М.: Академия, 1997. – 416 с.

Сушко А. И. Психологический анализ деятельности юриста в контексте теории установки

На основе теоретического анализа юриста, выявлены специфические особенности деятельности, обуславливающие эффективность выполнения им профессиональных задач.

Описаны профессионально важные качества личности работника милиции, обеспечивающие эффективное выполнение профессиональной деятельности. Проанализировано значение установок личности юриста при решении ситуационных профессиональных задач, его способности решать творческие нестандартные задачи. Аргументирована целесообразность комплексного исследования творческого компонента мышления юриста, поиска креативного, нестандартного способа решения профессиональных задач.

Ключевые слова: профессиональная деятельность юриста, личность юриста, установка, задача, процесс решения задач, креативное мышление.

Sushko A. I. Psychological analysis activities in the context of a lawyer setting theory

The article deals with the theoretical analysis of the characteristics of a lawyer are its specific features that contribute to the effectiveness of the profession.

Describes the requirements for possession professionally important qualities of the individual police officer to ensure the effective implementation of professional activity.

Analyzes the significance of the individual units lawyer in dealing with situational professional tasks, their ability to solve non-standard creative task. Posted integrated approach to the study of creative thinking component lawyer to identify creative, unconventional way of solving professional problems. To determine the role of setting in shaping creative approach to solving professional tasks should explore the psychological features of the psychological impact of individual plants to address situational professional problems using complex psychodiagnostic methods that will prospect for the study of this issue.

Productive, in our opinion, in the sense of creative thinking component and further research building structure is the use of psychodiagnostic methods for the study of operating, cognitive personality (set of professionally-designed tasks that simulate experimental situation that reflects the specific professional activity and require creative, non-standard solutions commitments); for the diagnosis of formal dynamic, modulation component (mizhkulovoyi asymmetry characteristics and installation).

Key words: *professyonalnaya Activities lawyer, lawyer personality, setting, problem, process solutions of problems kreatyvnoe thinking. The oretical analysis of study of personality setting and personality psychological description of subjects of legal activity.*

Стаття надійшла 26 квітня 2015 р.